

**O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
2-son. 2-qism. Fevral-2026**

**PERSPEKTIVANING RIVOJLANISH TARIXI VA UNING AMALIY
AHAMIYATI**

Mamarajabova Shamsiqamar Nishon qizi

Termiz davlat pedagogika instituti,
Muhandislik grafikasi va dizayn nazariyasi yo'nalishi 2-kurs magistranti.

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada perspektiva fanining paydo bo'lish tarixi, antik davrdan Uyg'onish davrigacha bo'lgan taraqqiyot yo'li va zamonaviy vizual san'atdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda chiziqli va havo perspektivasining asosiy tamoyillari, ularning rassomlik hamda muhandislik grafikasidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, perspektiva qonuniyatlarining arxitektura va dizayn loyihalarini reallikka yaqinlashtirishdagi funksional vazifalari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Perspektiva, Uyg'onish davri, chiziqli perspektiva, havo perspektivasi, vizual idrok, kompozitsiya, arxitektura, illyuziya, tasviriy san'at, gorizont chizig'i.

Insoniyat badiiy tafakkurining rivojlanishi bevosita borliqni tekislikda (qog'oz, devor yoki matoda) aks ettirish mahorati bilan bog'liq. Bu jarayonda **perspektiva** (lotincha *perspicere* – "to'g'ri qarayman", "aniq ko'raman") fani markaziy o'rinni egallaydi. Perspektiva — bu uch o'lchamli fazoviy jismlarni ikki o'lchamli tekislikda inson ko'zi ko'rayotganidek tasvirlash usulidir.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, perspektiva shunchaki texnik usul emas, balki davrlarning dunyoqarashini aks ettiruvchi ko'zgudir. Masalan, O'rta asrlarda "teskari perspektiva" ma'naviy mazmunni ifodalashga xizmat qilgan bo'lsa, Uyg'onish davri bilan birga "chiziqli perspektiva"ning kirib kelishi san'atda ilmiy aniqlik va realizm inqilobini yasadi.

Bugungi kunda perspektiva qonuniyatlarini bilish nafaqat rassomlar, balki:

- **Arxitektor va dizaynerlar** uchun loyihalarni vizuallashtirishda;
- **Kino va kompyuter grafikasi** ustalariga virtual olamni yaratishda;
- **Muhandislar**ga murakkab chizmalarni o'qish va qurishda suv bilan havodek zarur.

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 2-qism. Fevral-2026

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, raqamli texnologiyalar asrida ham perspektiva qonuniyatlari tasviriylikning "grammatikasi" bo'lib qolmoqda. Ushbu qoidalarini o'rganish talaba-yoshlarning fazoviy tasavvurini boyitish va ularning ijodiy ishlarida professionallik darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Perspektiva qonuniyatlari insoniyatning borliqni anglash va uni qog'ozga ko'chirish borasidagi ko'p asrlik izlanishlari mahsulidir. Tasviriy san'atning ushbu fundamental bo'limi tekislikda chuqurlik illyuziyasini yaratish, hajmli jismlarni fazoviy qonuniyatlar asosida aks ettirish usullarini o'rgatadi. Tarixan, perspektivaning rivojlanishi bir necha bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, har bir davr o'zining ijtimoiy-falsafiy qarashlaridan kelib chiqib, fazoni tasvirlashga turlicha yondashgan.

Antik davr san'atida, xususan, Qadimgi Gretsiya va Rim devoriy rasmlarida perspektivaning ilk elementlari ko'zga tashlanadi. Biroq, u davrlarda masofaviy qisqarishlar ilmiy asosga ega bo'lmagan. O'rta asrlarda esa "teskari perspektiva" ustunlik qildi. Bunda muhim deb hisoblangan predmetlar (masalan, avliyolar yoki shohlar) uzoqda bo'lishiga qaramay, kattaroq tasvirlangan. Bu dunyoqarash markazida inson emas, balki ilohiy mohiyat turganidan dalolat beradi.

Haqiqiy ilmiy perspektiva inqilobi XIV–XV asrlarda, Uyg'onish (Renessans) davrida yuz berdi. Filippo Brunelleschi birinchi bo'lib markaziy chiziqli perspektiva qoidalarini amaliyotda isbotladi. Keyinchalik Leon Battista Alberti o'zining "Rangtasvir haqida" (1435) asarida bu qoidalarini nazariy jihatdan tizimlashtirdi. Leonardo da Vinchi esa perspektiva fanini yanada boyitib, "havo perspektivasi" (atmosfera ta'sirida rang va aniqlikning o'zgarishi) tushunchasini fanga kiritdi. Uning ta'kidlashicha, ob'ekt kuzatuvchidan uzoqlashgani sayin nafaqat uning hajmi kichrayadi, balki rangi ham havo qatlamlari tufayli xiralashib, ko'kintir tus oladi.

O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi islohotlari, xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 21-apreldagi "Tasviriy va amaliy san'at sohasi faoliyati samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4688-sonli qarori hamda 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-289-sonli qarorida san'at ta'limini modernizatsiya qilish, yosh avlodning professional ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa qilib belgilangan. Ushbu huquqiy hujjatlar asosida arxitektura, muhandislik grafikasi va dizayn yo'nalishlarida perspektiva fanini o'qitish uslubiyati tubdan yangilandi.

O'RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR TADQIQOTLAR-Jurnali 2-son. 2-qism. Fevral-2026

Perspektivaning amaliy ahamiyati quyidagi yo'nalishlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

1. Arxitektura va shaharsozlik: Qurilish loyihalari amalga oshirilishidan avval ularning perspektiv ko'rinishi (render) yaratiladi. Bu bino va inshootlarning atrofdagi landshaft bilan qanchalik uyg'unlashishini oldindan ko'rish imkonini beradi.

2. Muhandislik va dizayn: Texnik chizmachilikda aksonometrik va perspektiv proyeksiyalar murakkab detallarning ichki va tashqi tuzilishini tushunish uchun xizmat qiladi.

3. Raqamli texnologiyalar va CGI: Zamonaviy 3D modellashtirish, virtual borliq (VR) va kompyuter o'yinlari butunlay perspektiva algoritmlari asosiga qurilgan. Agar ushbu algoritmlar chiziqli perspektiva qonunlariga bo'ysunmasa, inson miyasi tasvirni real deb qabul qilmaydi.

4. Psixologik ta'sir: Tasviriy san'atda perspektiva yordamida tomoshabinning diqqatini kompozitsiyaning markaziga yo'naltirish, unda cheksizlik yoki siqilgan muhit tuyg'usini uyg'otish mumkin.

Amaliyotda perspektiva ikki asosiy turga bo'linadi:

- Chiziqli perspektiva: Ob'ektlarning masofaga qarab vizual kichrayishi va parallel chiziqlarning gorizont chizig'idagi bir nuqtada (yo'qolish nuqtasi) tutashishi.

- Havо perspektivasi: Masofa ortishi bilan predmetlar konturlarining yumshashi, ranglarning ochlashishi va kontrastning kamayishi.

Perspektivani o'rganish jarayonida gorizont chizig'i va yo'qolish nuqtasi asosiy tushunchalar hisoblanadi. Masalan, baland bino tasvirlanganda, agar kuzatuvchi pastda tursa, vertikal chiziqlar ham yuqoriga qarab qisqaradi (uch nuqtali perspektiva). Bu qonuniyatlar nafaqat rassomlikda, balki zamonaviy aerofotosuratlar va sun'iy yo'ldosh orqali olingan tasvirlarni tahlil qilishda ham qo'llaniladi.

Xulosa qilib, perspektiva fani san'at va fanning sintezi bo'lib, u insonning fazoviy tafakkurini kengaytiradi. O'zbekistonning ta'lim standartlarida ushbu fanga alohida e'tibor qaratilishi bejiz emas, chunki har qanday vizual mahsulot — xoh u an'anaviy polotno bo'lsin, xoh zamonaviy arxitektura loyihasi — perspektiva qonunlarisiz mukammallikka erisha olmaydi.

**O‘RTA OSIYODA IJTIMOIIY VA GUMANITAR
TADQIQOTLAR-Jurnali
2-son. 2-qism. Fevral-2026**

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 21-apreldagi "Tasviriy va amaliy san‘at sohasi faoliyati samaradorligini yanada oshirishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PQ-4688-sonli qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta‘lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta‘lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PQ-289-sonli qarori.
3. Bulatov S.S. *Perspektiva*. – Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2006.
4. Azimov S.S. *Chizmachilik va chizma geometriya asoslari*. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2010.
5. Murodov Sh. va boshqalar. *Chizma geometriya kursi*. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2008.
6. Ziyonet axborot-ta‘lim tarmog‘i: www.ziyonet.uz
7. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi elektron portali: www.natlib.uz